

УДК 257.2(=161.2'282.2)(477.85/.87)

Олександр Кожолянко
(Чернівці)

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЯЗИЧНИЦЬКОГО СВИТОГЛЯДУ В УКРАЇНЦІВ-ГУЦУЛІВ У КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено характерні риси світогляду українців-гуцулів кінця ХХ – початку ХХІ ст. Відзначено збереження традиційних форм духовної культури у віруваннях, традиційній календарній та сімейній обрядовості.

Ключові слова: *духовна культура, язичницька віра, календар, вітання, пісні, свята.*

В статье исследованы характерные черты мировоззрения украинцев-гуцулов конца ХХ – начала ХХІ вв. Отмечено сохранение традиционных форм духовной культуры в верованиях, традиционной календарной и семейной обрядности.

Ключевые слова: *духовная культура, языческая вера, календарь, приветствие, песни, праздники.*

The article covers the characteristics of the late ХХth – early ХХIst centuries Hutsul Ukrainians' world-view. There has been noted the maintenance of the traditional forms of spiritual culture in the beliefs, as well as in the traditional calendar and family rites.

Keywords: *spiritual culture, heathen faith, calendar, greetings, songs, holidays.*

Протягом тисячоліть в українців-гуцулів формувалася багатогранна духовна культура. Зберігаючи свої характерні риси, свою традиційність, духовна культура, як продукт певних соціально-економічних умов, тісно пов'язана з ними і під їх впливом, разом з іншими факторами у процесі історичного розвитку постійно видозмінювалася. Але на відміну від змін соціально-економічного характеру процеси в духовній культурі відбуваються дещо повільніше. Тому, як правило, традиційні форми та явища культури більш стійкі і в часовому вимірі переживають соціально-економічні умови, що покликали їх до життя.

Календар українців-гуцулів був і до певної міри залишається й у наш час своєрідною енциклопедією народної творчості, звичаєвим розпорядком життя у будні й свята.

У природі існують чотири пори року, зумовлені сонячно-земними обертаннями. Ці космічні ритми гуцули втілили у свою духовну культуру, встановивши певні визначальні свята.

Українці-гуцули свою культуру, в основі якої були звичаєві та обрядові закони, почали формувати задовго до християнської доби, у період язичництва. Обов'язковими складниками календарної обрядовості були вшанування предків, обрядовий стіл, передбачення майбутнього, ритуальні обходи й вітання, ряження й маскування, драматичні сценки й розваги, пісні й словесні побажання тощо.

Календарна обрядовість відбивала основні прагнення людини: забезпечити високий урожай та плодючість худоби, досягти успіхів у ремеслах та промислах, відвести зло, передбачити майбутнє і вплинути на нього в позитивному плані, а в цілому – забезпечити добробут і щастя сім'ї. Свята календарного циклу були тим чинником, який задовольняв духовні й естетичні потреби людей, у них проявлялись їхні вірування, почуття, таланти, гостинність.

Оскільки предки гуцулів перебували в тісному зв'язку з природою, у них виробилося вірування, що в природі все народжується, живе й умирає; що частинки природи, як живої, так і неживої, мають душу й мислення, можуть спілкуватися з вищими надприродними силами (богами, стихіями). Людина була переконана й вірила, що більшість духів природи добрі й

прихильні до людей, що можна примусити всі сили природи через умовляння, заклинання, ворожіння творити добро для певної особи, сім'ї, роду, а неприхильні сили можна відвернути, знешкодити магічними діями та словами.

У традиційних звичаях і обрядах як календарного, так і сімейного циклу втілювалися висока мораль, своєрідний світогляд, вірування, глибока шана до предків, зразкові родинні звичаї, висока екологічна культура з поважним ставленням до природи та її явищ.

У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. особливо плідно працював у ділянці дослідження духовної культури українців-гуцулів австрійсько-буковинський етнограф Р. Ф. Кайндль, який опублікував праці «Гуцули» (Відень, 1894) [14] «Етнографічні замітки з Східних Карпат» (Відень, 1898) [12] та «Святковий календар руснаків і гуцулів» (Відень, 1896) [13].

Сучасний український етнограф О. Курочкін, характеризуючи дослідження календарної обрядовості Р. Кайндлем, писав: «Навіть побіжне ознайомлення з головними сюжетами цікавої розвідки “Святковий календар руснаків і гуцулів” дозволяє говорити про фахову зрілість та ерудицію її автора. Заслуговує поваги не лише ретельність дослідника у доборі фактів, але й вміння викласти і прокоментувати їх на рівні наукових знань свого часу» [8, с. 130].

Досить цінний польовий етнографічний матеріал про духовну культуру гуцулів зібрав і опублікував на рубежі ХІХ–ХХ ст. В. Шухевич у п'ятитомній праці «Гуцульщина» (Л., 1898–1906). Зокрема, четвертий том висвітлює питання календарних звичаїв гуцулів [11].

Одним з перших дослідників духовної культури гуцулів був письменник і етнограф Ю. Федькович (Гординський), який зібрав багатющий етнографічний польовий матеріал з життя гуцулів, дослідив його і вказав витoki духовної культури з дохристиянських часів [9]. Ним зібрано десятки коляд, маланочних і щедрувальних пісень.

На початку ХХ ст. календарну обрядовість гуцулів досліджував також В. Гнатюк. Він опублікував працю «Гуцули» (Львів, 1923) [1], де подано матеріал про обряди календарного періоду на Гуцульщині.

ких пращурів. Зокрема, до наших днів зберігся звичай класти біля хати обереги у вигляді грудки землі із зеленою травою і вербовою лозою. На Гуцульщині такі шматки дерну з вербовою гілочкою клали ввечері напередодні свята Юрія на стовпи воріт, на огорожу-вориння, де перебуває худоба.

Ще в дохристиянські часи гуцули святкували п'ятницю і нічого в цей день не робили ані на полі, ані вдома. Цей день присвячувався язичницькій богині Мокоші.

Збереглося на Гуцульщині до наших днів багато оповідань про осторож, що дає Свята П'ятниця, приходячи до жінок, аби вони не працювали в п'ятницю, особливо не пряли: коли ж хто не слухається, вона карає їх, насилаючи їм у голову відпадків від прядила.

У християнську епоху звернення до сонця та інших джерел світла було замінено зверненням до різних святих угодників, яким був даний по життю зверху дар зцілювати хворих, або ж на яких з тих чи інших причин народна фантазія перенесла відповідні властивості бога Сонця і Вогню.

Надзвичайно сильно збереглися дохристиянські вірування й обряди у зимовій календарній обрядовості: різдвяні колядування дохристиянського змісту, відзначення початку нового року через обрядодії і пісенний супровід походу ряжених – Маланки тощо.

Про збереження елементів язичницького світогляду в гуцулів після прийняття християнства і до наших днів засвідчує будівництво у вигляді замовляльної орнаментики житла. Так, досить широко житла оздоблювали різноманітною різьбою, що містила в собі солярні, громові й інші знаки. Крім житла, магічними знаками оздоблювалися і предмети побуту, зокрема ковші, гарчики, рахви, дійниці та інший посуд. На них містилися і знаки сонця, і символи руху світила – коней і птахів; нерідко поєднувалося вирізання на ручці ковша шестипроменевого сонячного знака і фігури коня (для денного шляху) або качки (для нічного шляху).

Щодо сімейної обрядовості, то для гуцулів тривалий час основним залишався стародавній весільний обряд, а церковне вінчання було другорядною справою. У наш час гуцульський весільний обряд триває понад тиждень. При цьому християнське вінчання збереглося в ньому лише у вигляді кількогодінного церковного весільного ритуалу.

Язичництво настільки сильно ввійшло у свідомість гуцулів, що грецька нова термінологія не змогла замінити стару. Ще до введення християнства на території Гуцульщини були такі релігійні терміни, як *Бог, Господь, молитва, молитися, рай, небо, пекло, гріх, жертва, храм, свято, святий* та ін.

Старі терміни набували нових понять і розуміння, але самі терміни залишилися. Ця зміна відбулася на Гуцульщині не так давно – ще в кінці XIX – на початку XX ст. тут переважали обряди і звичаї з давнім дохристиянським змістом, відповідно і місцями молінь і відправи обрядів були давні святилища. Щодо християнських церков, то вони на Гуцульщині інтенсивно будуються лише з початку XX ст.

На початку XXI ст. поширеною стала думка про те, що гуцули втрачають свої традиції, своє обличчя, свою самобутність, а їхній побут і духовний світ заповнює чужоземне й урбаністичне. До деякої міри так воно і є, але, поза сумнівом, гуцули продовжують зберігати основні елементи традиційної культури, особливо у духовній сфері.

Література

1. *Гнатюк В.* Гуцули. – Л., 1923.
2. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – К., 1987.
3. *Килимник С.* Український рік в народних звичаях в історичному освітленні – Вінніпег; Торонто, 1995. – Т. 1.
4. *Кожоляк Г.* Духовний світ українців: погляд через тисячоліття / Українська історична наука на порозі XXI ст. – Чернівці, 2001. – Т. 3.
5. *Кожоляк Г.* Етнографія Буковини. – Чернівці, 2004. – Т. 3.
6. *Курочкін О.* Дохристиянська основа святкового календаря українців Карпатського регіону за матеріалами Р. Ф. Кайндля // Р. Ф. Кайндль і українська історична наука. – Чернівці; Вижниця, 2004. – Ч. I.
7. *Кутельмах К.* Календарна обрядовість. – К., 1965.
8. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету (зберігаються в кабінеті-музеї етнографії ЧНУ).
9. Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видання / Перше повне

видання з першодруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснення додав д-р І. Франко. – Л., 1902. – Т. 1. Поезії Осипа Юрія Федьковича.

10. Франко І. Про створення світу. – Л., 1905.

11. Шухевич В. Гуцульщина. – Л., 1904. – Ч. 4.

12. Ethnographische Streifzüge in den Ostkarpathen. – Wien, 1898.

13. Kaindl R. F. Der Festkalender der Rusnaken und Huzulen // Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien. – 1896. – Heft VI–VII.

14. Kaindl R. F. Die Huzulen. – Wien, 1894.

SUMMARY

The article covers the characteristics of the late XXth – early XXIst centuries Hutsul Ukrainians' world-view. There has been noted the maintenance of the traditional forms of spiritual culture in the beliefs, as well as in the traditional calendar and family rites.

Over the millennia, there has been forming the multifaceted spiritual culture of the Hutsul Ukrainians. Keeping its characteristics, its traditionality, a spiritual culture, as a product of specific socio-economic conditions, is closely associated with the latter and, under their influence, along with other factors, has been permanently modifying in course of historical process. However, in contrast to the changes of socio-economic nature, the processes in the spiritual culture are somewhat slower.

The Hutsul Ukrainians began forming their culture, based on customary and ritual rules, long before the Christian era – in the times of folk heathen faith.

The invariable components of the calendar rites were: honouring of ancestors, ceremonial dinner table, foreseeing of the future, ritual rounds and greetings, dramatic sketches and amusements, songs and verbal wishes, etc.

The calendar rites reflected the basic human desires: to ensure a bid crop and fertility of cattle, to attain success in handicraft and trade, to avert all sorts of evil and harm, to foresee the future and influence it in a positive manner, as a whole – to secure welfare and happiness of family.

The holidays of calendar cycle were a factor which satisfied people's spiritual and aesthetic requirements; they represented people's beliefs, feelings, talents and hospitality.

Since the ancestors of the Hutsuls have lived in close contact with nature, they have evolved a belief that everything in nature is born, lives and dies; that particles of both animate and inanimate nature have their own souls and thinking and are able to communicate with superior supernatural forces (gods, elements). A man was convinced of and believed that most of good natural spirits were good and friendly to people; that by way of persuasion, conjuration, divination, it was possible to compel all natural forces to do good for a definite person, family, kin, and contrariwise, by the magical actions and words – to avert, neutralize the ill-disposed forces.

The traditional customs and rituals of both the calendar and family cycles were the embodiment of lofty morality, original world outlook, beliefs, deep honour to ancestors, model family traditions, high ecological culture with respect to nature and its phenomena. The pre-Christian beliefs and rituals remained intact at most in the winter calendar rituals: Christmas carol-singing of carols with pre-Christian content, observance of new year's beginning by means of ritual actions and song accompaniment of a procession of mummers – *Malanka*, etc.

In the late XIX - early XX century in Hutsul region dominated by rituals and customs of the ancient pre-Christian content, respectively, and sometimes prayers and rituals were celebrating the ancient sanctuary. As for Christian churches, they are built in Hutsulia intensively only since the beginning of the twentieth century.

Keywords: spiritual culture, heathen faith, calendar, greetings, songs, holidays.